

Offentliggjort første gang i *Grundtvigs Værker* version 1.14, april 2019

Indledningen er redigeret af Klaus Nielsen og Vibeke A. Pedersen

Tilsyn ved dr.phil. Ole Vind

Denne pdf er en læseversion af værkets indledning. Værket findes digitalt med punktkommentarer, tekstredigering og faksimiler på www.grundtvigsværker.dk

PDF ved Kim Steen Ravn

Copyright: *Grundtvigs Værker* 2024

Indledning til

“Den Copernikanske Astronomi som den fjerde Troes-Artikel”

ved Holger Berg

Indhold

- 1 Debatten om kristendom og astronomi fra 1835 til 1838
- 2 Grundtvigs standpunkter og modpoler
- 3 Debattens virkning på Grundtvig og grundtvigianerne
- 4 Anvendt litteratur

1 Debatten om kristendom og astronomi fra 1835 til 1838

“Den Copernikanske Astronomi som den fjerde Troes-Artikel” udkom den 15. januar 1837 i *Nordisk Kirke-Tidende*. Grundtvigs artikel var et indlæg i en længere debat om kristendommens forhold til det heliocentriske verdensbillede. Debatten i 1830'erne kan inddeles i fem stadier:

1. I en naturvidenskabelig fejde fra 1830-1832 afviste H.C. Ørsted de indvendinger, som Arent Aschlund fremsatte mod Kopernikus' teori, efter hvilken Jorden kredsedede om Solen. Se [indledningen til Grundtvigs anmeldelse af Aschlunds bog](#).
2. Fra 1835 fremførte Grundtvigs meningsfælle J.C. Lindberg eksegetiske modargumenter i *Nordisk Kirke-Tidende* (Baagø 1958, s. 211 f., note 24).
3. I november 1836 udkom sammesteds en artikel af præsten H.C. Seerup, der kort og klart argumenterede for, at “Christdommen og det copernikanske System [...] begge ret vel lade sig forene” (Seerup 1836, sp. 775). Lindberg kaldte Seerups formidlende position for “en *tyk Overtro*” og afviste den med

bibelske argumenter (Lindberg 1836, sp. 782). Grundtvigs korte kritik af Seerup i artiklen, der udgives her, lukkede i første omgang debatten i *Nordisk Kirke-Tidende*.

4. Syv måneder efter bragte Ørsted et indlæg om “Christendom og Astronomie” i sin avis, *Dansk Folkeblad*. I denne sokratiske dialog fremførtes Grundtvigs standpunkt af Nordskin, der blev irettesat af Ørsteds alter ego, Alfred (Ørsted 1837). Grundtvig skrev derpå to udkast til en replik, men udgav ingen af delene (se Grundtvig 2015 og *Registrantens* beskrivelse af fasc. [123.2](#)).
5. I 1838 bragte den grundtvigsk-sindede præst H.P. Koch endnu et indlæg i *Nordisk Kirke-Tidende*, som stræbte “at bortfjerne den tilsyneladende Modsigelse imellem Bibelen og dette [kopernikanske] System” (Koch 1838, sp. 146). Lindberg afviste på ny formidlingsforsøget og lukkede dermed debatten i *Nordisk Kirke-Tidende* (Lindberg 1838).

Det bibelsk betingede ubehag ved det heliocentriske verdensbillede blev således ikke delt af alle grundtvigsk-sindede præster. Omvendt var modstanden mod heliocentrismen heller ikke begrænset til Grundtvig og Lindberg, men var udbredt i mange samfundslag (Ørsted 1837, s. 85; Christensen 2009, s.1084-1088; Kragh 2005, s. 310).

2 Grundtvigs standpunkter og modpoler

Grundtvigs udvikling af sine overordnede tanker om naturvidenskab i forhold til historien og menneskets erkendelsesevne er gennemgået af Kim Arne Pedersen (Pedersen 1989). Grundtvig havde stor tiltro til menneskets evne til at erkende verden gennem sine sanser. Derfor følte han sig kaldet til at advare “ethvert fornuftigt Menneske”, uanset om det var kristent eller ej, om, at heliocentrismen “vil undergrave Troen paa egne Øine og dermed al muelig Vished” (Grundtvig 1837, s. 39). Ud over Grundtvigs overordnede tanker, bygger hans indlæg fra 1837 på yderligere antagelser, som var kendt af de datidige læsere, men fortjener at opridses med angivelse af de vigtige talsmænd og positioner.

I 1824/1825 havde Grundtvig skiftet standpunkt og anså ikke længere Bibelen for kristendommens egentlige grundlag, men betragtede den apostolske trosbekendelse som dens ældste og sikreste grundlag. Seerup havde påpeget denne rangfølge og havde dermed relativiseret betydningen af Lindbergs forudgående bibelske kritik af heliocentrismen (Seerup 1836, sp. 761-764). Trosbekendelsens tre afsnit vedrører som bekendt treenigheden. I 1837 ville Grundtvig derfor bevise heliocentrismens ukristelige status ved at påstå, at dens tilhængere kunne betragte “Den Copernikanske Astronomi som den fjerde Troes-Artikel”. Grundtvig vedkender sig indirekte Bibelens sekundære rang ved at henvise til sin “*Bibelske Tanke-Gang*” fremfor specifikke bibelsteder (Grundtvig 1837, s. 33 f., Ørsted 1837, s. 93-95).

Grundtvig taler for en begrænset tolerance af heliocentrisme uden for kirken. Den begrænsede tolerance forudsætter en klar adskillelse af den kirkelige forkyndelse og det verdslige uddannelsessystem (se Pedersen 1989, s. 84-86). Inden for kirken

afviser Grundtvig derimod enhver bibellæsning ud fra et heliocentrisk verdensbillede. Denne afgrænsede, gensidige tolerance kontrasteres med to historiske yderligheder. I den første fase fordømtes Kopernikus først af de lutherske teologer og derpå, fra 1600-tallet, også af paven, som tilmed forbød hans skrifter. I den anden fase, i 1700-tallet, afviste nogle oplysningstænkere Kristi himmelfart og andre passager i trosbekendelsen og afkrævede samtidig teologerne en ubetinget tro på heliocentrismen.

Grundtvigs fjendebillede er todelt og inddrager for det første den rationalistiske teologi. Referencepunktet for debattørerne i *Nordisk Kirke-Tidende* var her den tyske fagdebat om naturvidenskab og teologi, der blev udløst af Karl Gottlieb Bretschneider (Bretschneider 1830, især s. 67-81; Grundtvig 1831, s. 279; Koch 1838, sp. 149). Bretschneider var rationalist, men Grundtvig lod sig i 1837 alligevel inspirere af Bretschneiders skel mellem naturvidenskabelige resultater og de utilstedelige konsekvenser, som tit blev draget heraf. For det andet skød Grundtvig sine samtidige astronomer en latent ateisme i skoene, bl.a. gennem lignelsen om de dårlige frugter fra det dårlige træ (Matt 12,33-37) og den negative ældre bibelske betegnelse "Stjerne-Kig[g]er" (Grundtvig 1837, sp. 38). Grundtvigs henvisning til nyere fransk astronomi sigter højst sandsynligt til den kontroversielle astronom Charles-François Dupuis. Dupuis havde afledt oldtidens myter (inklusive kristendommen) af oldtidens astronomi. Han drog direkte ateistiske konsekvenser heraf og havde derfor kun få tilhængere, hovedsagelig i Frankrig (Encyclopaedia Britannica 1910-1911, bind 8, side 690, og *Nouvelle biographie générale* 1861, bind 15, sp. 369-374).

3 Debattens virkning på Grundtvig og grundtvigianerne

Mens fejden fra 1830 til 1832 handlede om heliocentrismens naturvidenskabelige gyldighed, var debatten i 1836-1838 begrænset til heliocentrismens konsekvenser for troslæren og bibellæsningen. Det var hovedsagelig en teologisk debat blandt ligesindede. Sognepræsten i Mariager H.C. Seerup havde før 1836 skrevet flere indlæg i *Nordisk Kirke-Tidende* og bl.a. forsvaret Grundtvig mod H.N. Clausen (Erslew 1843-1853, bind 3, s. 148 f.). Grundtvig og Lindberg brugte især deres personlige autoritet til at lukke debatten i deres tidsskrift.

Ørsteds indlæg kom udefra og blev ikke taget op af grundtvigianerne, men hans sokratiske dialog fik på mindst to måder betydning for Grundtvig. For det første tvang Ørsted med sin klare kritik af den svage argumentation Grundtvig til at afklare sit standpunkt om sansernes forhold til fornuften og Bibelens forhold til naturvidenskaben; sidstnævnte er relevant for den moderne debat om fundamentalistiske træk i Grundtvigs bibelforståelse (Pedersen 2005). For det andet vakte Ørsteds sokratiske dialog Grundtvigs lyst til at forsøge sig i genren. Grundtvigs udkast til en dialog om kristendom og astronomi blev fulgt af to dialoger om højskolen, der dateres mellem oktober 1837 og marts 1838 (Grundtvig 1983, s. 58-60; Christensen 2009, s. 905).

I øvrige henseender lod Grundtvig sig ikke overbevise af Ørsteds klare kritik, måske grundet Grundtvigs ældre forståelse af videnskabelig bevisførelse (Auken 2002). I den

offentlige debat fortsatte Grundtvig sin defensive linje overfor samtidens astronomi og nøjedes med skrive replikker til de udfordringer af hans teologiske position, der blev offentliggjort i 1844, 1851 og 1859 (Pedersen 1989, s. 92-96).

4 Anvendt litteratur

- Auken, Sune (2002) "Naturen som tegn. Om Grundtvig og naturvidenskaben" i *Krydsfelt. Ånd og natur i Guldalderen*, udg. Mogens Bencard, s. 214-223. København.
- Baagø, Kaj (1958) *Magister Jacob Christian Lindberg. Studier over den grundtvigske bevægelses første kampe*. København.
- Bretschneider, K.G. (1830) *Sendschreiben an einen Staatsmann über die Frage: ob evangelische Regierungen gegen den Rationalismus einzuschreiten haben?* Leipzig. Anvendt i den digitaliserede udgave fra HathiTrust Digital Library.
- Christensen, Dan Ch. (2009) *Naturens tankelæser. En biografi om Hans Christian Ørsted 1-2*. København.
- Erslew, Thomas Hansen (1843-1853) *Almindeligt Forfatter-Lexicon for Kongeriget Danmark med tilhørende Bilande, fra 1814 til 1840, eller Fortegnelse over de sammesteds fødte Forfattere og Forfatterinder, som levede ved Begyndelsen af Aaret 1814, eller siden ere fødte, med Anførelse af deres vigtigste Levnets-Omstændigheder og af deres trykte Arbejder; samt over de i Hertugdømmerne og i Udlandet fødte Forfattere, som i bemeldte Tidsrum have opholdt sig i Danmark og der udgivet Skrifter*, bind 1-3. København.
- *The Encyclopaedia Britannica. A dictionary of arts, sciences, literature and general information* (1910-1911) 1-29, bind 8. Cambridge og New York. Anvendt i den digitaliserede udgave fra HathiTrust Digital Library.
- Grundtvig, N.F.S. (1831) "[Anmeldelse af] Om Verdens-Bygningen, af A. Aschlund [...]" i *Maanedsskrift for Christendom og Historie*, s. 278-290. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1837) "Den Copernikanske Astronomi som den fjerde Troes-Artikel" i *Nordisk Kirke-Tidende*, nr. 3, 17. januar, sp. 33-39. København.
- Grundtvig, N.F.S (1983) *To Dialoger om Højskolen. 1. Akademiet i Soer – en sød Drøm. 2. Samtale mellem en Forfatter og en Bonde med Deltagelse af en Magister og en Naturforsker*, udg. Dan Ch. Christensen. Holbæk.
- Grundtvig, N.F.S (2015) "Grundtvig[-arkivet]. Fasc. 123,1 (1837). Christendom og Astronomi", udg. af Kim Arne Pedersen i Uffe Jonas *Solen ved Midnat. Grundtvigs Sang til Kosmos*, s. 703-710. U.st.

- Koch, H.P. (1838) "Nogle Ord angaaende Astronomiens Forhold til Christendommen" i *Nordisk Kirke-Tidende*, nr. 10, 11. marts, sp. 145-160. København.
- Kragh, Helge (2005-2006) *Dansk naturvidenskabs historie 1-4*, bind 2 (2005): *Natur, Nytte og Ånd: 1730-1850*. Århus.
- Lindberg, J.C. (1836) "Et Par Bemærkninger i Anledning af Hr. Pastor H. Seerups Forsvar for det copernikanske System" i *Nordisk Kirke-Tidende*, nr. 49, 4. december, sp. 776-784, og nr. 50, 11. december, sp. 785-793. København.
- Lindberg, J.C. (1838) "Kan Bibelen og Copernikanismen forliges?" i *Nordisk Kirke-Tidende*, nr. 12, 25. marts, sp. 179-188. København.
- *Nouvelle biographie générale depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours [...]* (1852-1866) 1-46, bind 15 (1861). Paris.
- Pedersen, Kim Arne (1989) "Grundtvigs natursyn" i *Grundtvig-Studier* 1989, s. 66-104. København.
- Pedersen, Kim Arne (2005) "Grundtvig og fundamentalismen" i *Grundtvig-Studier* 2005, s. 86-124. København.
- Registranten, se *Registrant over N.F.S. Grundtvigs papirer* (1957-1964).
- *Registrant over N.F.S. Grundtvigs papirer* (1957-1964), udg. Grundtvig-Selskabet af 8. September 1947 & Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, bind 1-30. København.
- Seerup, H.C. (1836) "Christendommen og det copernicanske System" i *Nordisk Kirke-Tidende*, nr. 48, 27. november, sp. 759-768, og nr. 49, 4. december, sp. 769-776. København.
- Ørsted, H.C. (1837) "Christendom og Astronomie. En Samtale" i *Dansk Folkeblad*, nr. 22-23, 4. august, s. 85-92, og nr. 24, 11. august, s. 93-95. København.